

ras monografijos autoriaus parengtą studentų gyvenimo ir veiklos rūšių klasifikaciją, studentų socialinių-demografinių charakteristikų tyrimo anketą, pastebės, ką autorius čia įnešė nauja.

Šio skyriaus trečiame poskyryje doc. J. Leonavičius analizuoja tyrimų metu gautas studentų socialines-demografines charakteristikas, pateikia tų charakteristikų lenteles.

Apklaustųjų studentų laiko biudžeto analizei paskirtas dar vienas šio skyriaus poskyris. Jame išdėstyta ir aptarta įdomi tyrimų medžiaga, liečianti paros laiko vidutinės sąnaudas pagrindinėms studentų gyvenimo veiklos rūšių grupėms. Čia pateikiamos ir analizuojamos paros laiko vidutinės sąnaudos mokymo procese (pagal dekanato sudarytą tvarkaraštį bei studentų savarankišką darbą), laiko sąnaudos, susijusios su mokymo procesu (nuvykimas į mokyklą, biblioteką, lankymasis dekanate, lankymas kontrolinių užduočių, egzaminų ir pan.), gilinimasis į specialybės problemas laisvalaikio metu. Siame poskyryje taip pat pateikiama ir aptariama tyrimų medžiaga, liečianti studentų pagrindinių rūšių namų darbus, savipriežiūros, fiziologinių poreikių tenkinimo vidurkį, taip pat laiko sąnaudas įvairių rūšių visuomeninei veiklai, fizikūrai, sportui, poilsiui bei pramogoms. Čia pateikiami duomenys apie paros laiko vidutinės sąnaudas studentų gyvenimo, veiklos pagrindinėms rūšims darbo ir poilsio dienomis (pirmadienį, šeštadienį ir sekmadienį).

Pateikti ir aptarti duomenys leidžia sudaryti studentų paros laiko vidutinį modelį, nustatyti šio modelio koreguotinas struktūrines dalis, optimaliausią praktinę korekciją.

Siame poskyryje pateikta įdomi medžiaga (15 grafikų), kuri parodo studentų gyvenimo, veiklos pagrindinių grupių rūšių priklausomybę nuo aukštosios mokyklos profilio atskiromis savaitės dienomis.

Monografijos pabaigoje pateikiamas naujas blankas studentų gyvenimo, veiklos rūšių fiksavimui paros laikotarpiui. Kaip pažymi autorius, jis buvo sudarytas visapusiškai susipažinus su atitinkama literatūra bei remiantis sukauptu paties autoriaus patyrimu. Blanko privalumas tas, kad jis žymiai palengvina tyrėjo darbą. Paminėtini ir kiti priedai, t. y. blankai-anketos, skirtos studentų laiko biudžeto tyrimams. (Jų monografijoje yra 5, žr. p. 163—188.)

Pažymėtinas dar vienas darbo privalumas — tai monografijoje pateikiama bibliografija. Autorius ją sugrupuoja taip: a) literatūra žmonių laiko biudžeto klausimais marksizmo-leninizmo klasikų veikaluose ir partiniuose dokumentuose; b) bendra literatūra žmonių laiko biudžeto klausimais; c) literatūra studentų laiko biudžeto klausimais. Tokia plati bibliografija pateikiama pirmą kartą ir, be abejo, sociologams, taip pat ir visiems kitiems, besidomintiems žmonių laiko biudžeto klausimais, ji bus labai naudinga.

Suprantama, monografijos autoriui doc. J. Leonavičiui būtų galima pareikšti ir pageidavimų, galima kai kuriais klausimais net diskutuoti, pagaliau galima nurodyti nedidelius terminų netikslumus (pavyzdžiui, visuomeniniai mokslai — visuomenės mokslai, p. 14 ir kt.; A. Necenko — A. Necenkos, p. 52 ir kt.). Tačiau darbas vertintinas ne dėl to, kas nepadaryta, bet kas padaryta, o nuveikta iš tikrųjų nemaža. Ypač jei turėsime galvoje, kad tokio pobūdžio monografija yra pirmoji ne tik respublikoje, bet ir šalyje, tai jos sociologinė ir praktinė reikšmė — neabejotina.

A. Gasiūnas

TIESOS IR VERTYBĖS DIALOGAS

Jeigu norėtume glaustai apibūdinti šiuolaikinės filosofijos skirtumą nuo klasikinės, galėtume pasakyti: klasikinė, arba racionalistinė, filosofija orientavosi į *tiesą*, o dabartinės filosofavimo orientyras — *vertybę*. Tai nereiškia, kad racionalistinė filosofija sugebėjo išvengti vertybinio požiūrio į pasaulį, o šiuolaikinė filosofija visiškai abejinga tiesai. Kadangi ir dabar, ir tada filosofuojantis „subjektas“ buvo žmogus, esantis konkrečioje istorinėje-socialinėje situacijoje, — būdamas baigtinė, kūniška, materialinė būtybė, jis buvo ir tebėra valdomas įvairių poreikių, interesų, sąlygojamų jo padėties sociohierarchijoje. Vertybinis tokių mąstytojų kaip R. Dekartas, B. Spinoza ar G. Leibnicas požiūris, vaizdžiai tariant, išvartytas pro paradines duris, į filosofijos rūmą įsivadavo pro langą, ir dieviškai tyrą žvilgsnį (sub specie aeterni) sudrumsdavo žemiškosios žmogaus būties priemonėmis. Per pastaruosius du šimtmečius pohegelinėje epochoje jis pamažu išsikovojo siuzereno teises ir tapo dominuojantis. Kita vertus, ir dabartinė filosofija, visą dėmesį sutelkusi į

„žmogiškuosius dalykus“ ir ieškanti kelių į „nuramintosios būties“ kontinentą, nenori ir negali atsisakyti pretenzijų pasiekti objektyvią tiesą net tada, kai pati tiesa yra suvokiama pragmatiškai ar utilitariškai, nes priešingu atveju, t. y. pasiryžusi tapti tik gryniosios praktikos organonu, filosofija apskritai nustoja būti filosofija ir virsta kažkuo kitu — erzacreligija, psichoterapija arba anturūše literatūra. Vis dėlto dabartinė filosofija vis rečiau trokšta pasaulį tik pažinti ir vis dažniau jį keisti ar pertvarkyti; vis rečiau filosofas stengiasi ar pajėgia atitrūkti nuo savo „empirinės“ situacijos ir pakilti į gryniosios minties šaltį, kur gyvena tiesa *an sich*, ir vis dažniau ne tik suvokia savo filosofemų priklausymą nuo šio pasaulio aktualijų, jų socialinį ir psichologinį sąlygotumą, bet, jau visiškai sąmoningai ir reflektuotai, imasi spręsti praktines problemas, nebekurdamas iliuzijų apie tiesos nepriklausymą nuo vertybinių orientacijų. Vis daugiau vertybės ir vis mažiau tiesos geismo — tokia pastarųjų penkių šimtmečių Vakarų filosofijos kelio kryptis.

Metę žvilgsnį į visą Vakarų filosofijos istoriją, pastebėsime įdomų dalyką: toks filosofijos orientacijos pasikeitimas, kokį regime naujaisiais laikais, nėra unikalus, visiškai naujas reiškinys, — panašų kelią nuėjo ir Vakarų Europos mokytojai — antikos pasaulio išminčiai. Iš tikrųjų, jeigu palyginsime pirmųjų graikų filosofų, ikisokratikų, pasaulėvaizdį su tomis filosofijomis, kurias pagimdė antikos saulėlydžio epocha, t. y. stoicizmu, epikūrizmu, neoplatonizmu, nesunkiai pastebėsime esminį skirtumą. Anaksimandras, Heraklitas, elėjiečiai, Empedoklas, Anaksagoras, Demokritas — visiškai abejingi vadinamajai „praktinei“ problematikai, juos mažai domina pats žmogus, jo būties dramtizmas, dorovinės kolizijos, socialinės ir egzistencinės antinomijos. Visas jų dėmesys nukreiptas į Kosmą, spalvingą, įvairų, bet sykiu harmoningą ir gražų, taip pat į įvykių pasaulį, kuriame gyvena ir pats žmogus, tik ne kaip kažkokia išskirtinė būtybė, turinti absoliutų, metafizinį prioritetą ir dėl to reikalaujanti išskirtinio filosofijos dėmesio, o kaip organiškai daiktiškosios aplinkos dalis. Žmogus — daiktas šalia nežmogiškųjų daiktų, būtinas visuotinės harmonijos elementas, bet būtinas ne daugiau negu kiti objektai — žvaigždės, dievai, šventosios giraitės, statu-

los ir šventyklos, žodžiu, visa tai, ką graikai vadino *physis* (gamta), ieškodami joje ne tik būties, bet ir tiesos, vadinasi, ir filosofijos prieglobsčio. Pirmasis graikų mąstytojas, pasisukęs „veidu į žmogų“, buvo Sokratas, o įkandin jo ir kiti graikų filosofai vis dažniau ir dažniau pradėjo žvelgti į pasaulį pro antropocentrinus akinius, vis mažiau jiems rūpi kosmo daiktai ir vis daugiau — pats žmogus, ir tai, kas yra žmogiška, tik žmogiška. Vis atkakliau žmogus veržiasi į filosofinės žiūros horizontą ir uzurpuoja minties kontinentą, vis tylesnis tiesos *an sich* balsas, ir vis garsiau savo pretenzijas reiškia vertybinė orientacija, galų gale pavertusi graikų filosofiją spekuliatyvine antropologija, etika, visiškai ją nustumdžiusia ir neoplatonizmo pavidalu išstūmusia į tą sritį, kurioje viešpatuoja mistika, magija ir sklando religinių transcendentų chimeros. Ar tokia liūdna lemtis laukia ir dabartinės Vakarų filosofijos? Ar vertybinis požiūris ir yra tas Gorgonos žvilgsnis, kuris paraližuoja filosofinės žvalgos aiškumą, užtemdo minties skaidrumą, o pačią tiesą paverčia karikatūrišku priedėliu prie egoistinių interesų, geismų ir poreikių žaismo? Filosofinės orientacijos pasikeitimas, žingsnis iš tiesos į vertybės žemę antikos filosofijai į sveikatą neišėjo.

Sis sudėtingas, daugiaplanis ir daugiapluoksnis procesas nagrinėjamas neseniai pasirodžiusioje A. Lozuraitis knygoje „Tiesa ir vertybė“¹, kurios paantraštelėje suformuluota pagrindinė tyrinėtojo intencija — apmąstyti santykį tarp teorinės ir praktinės orientacijos antikinės filosofijos vyksme. Būtent, vyksme, nes autorius stengiasi pateikti ne statišką graikų filosofijos vaizdą, bet jos dinamiką istoriniame laike. Todėl tiesos ir vertybės santykio problema šioje knygoje keliama ne kaip grynai teorinė, bet kaip istorinė, kintanti kartu su antikos filosofijos ir visos antikinės kultūros kitimu. Dar daugiau, remdamasis marksistine metodologija, autorius parodo, kad jau minėtas graikų minties orientacijos pasikeitimas buvo neišvengiamas, objektyviai būtinas dėl dviejų priežasčių: dėl antikos pasaulio socialinių struktūrų kaitos, kuri vyko objektyviai ir nepriklausomai nei nuo filosofo norų, nei, pagaliau, nuo subjektyvių to meto žmogaus troškimų bei idealų, ir dėl to, jog filosofija nėra autonomiškas organizmas, plevenantis

¹ Lozuraitis A. Tiesa ir vertybė. Teorinė ir praktinė antikinės filosofijos orientacija.— V., 1980, 231 p.

grynosios idealybės eteryje ir klausantis tik idealių, pačiai filosofijai imanentiškų, dėsningumų; ji galų gale yra sąlygojama materialinio visuomenės gyvenimo, socialinių santykių, praktinio gamtos pertvarkymo, sociologinių realiųjų bei ideologinių kolizijų. Be to, knygoje gana aiškiai pasakoma mintis, kad vertybinis požiūris į pasaulį nebuvo kažkoks svetimkūnis, atsitiktinai patekęs į vėlyvąją graikų filosofiją, bet didesniu ar mažesniu laipsniu jis buvo ir ikisokratikų filosofemose, vadinasi, skleidėsi ir teorinės orientacijos viduje, nors tik kaip užuomazga, grūdai, iš kurio vėliau nuosekliai ir neišvengiamai išaugo praktinės orientacijos dominantė.

Nagrinėdamas graikų filosofiją tiesos ir vertybės santykio požiūriu, A. Lozuraitis priverstas pateikti visą šios filosofijos vaizdą, o graikų mąstymą restauruoti kaip visumą. O autoriams, bandantiems restauruoti antikinės filosofijos paveikslą, iškyla nemaža pavojų, sunkumų ir nelengvai sprendžiamų uždavinių, ypač tuo atveju, kai norima pateikti ne paprastą chrestomatinio ar vadovėlio tipo senovės filosofijos istorinę apžvalgą, o į šią filosofiją pažvelgti vienu kampu, išryškinti vieną esminę problemą ir šios problemos fone duoti tam tikrą antikos filosofijos interpretaciją. Kiekvieną interpretaciją (nepriklausomai nuo to, nori to ar nenori pats interpretatorius) skaitytojas priima kaip pastangą naujai ir savitai pažvelgti į tiriamą dalyką. Savaimė suprantama, naujas ir savitas požiūris nėra lengvai realizuojamas; jis reikalauja iš filosofo ne tik didelio teorinio savarankiškumo, brandaus bei originalaus mąstymo, labai gero tiriamojo dalyko žinojimo, bet ir tvirtos bei aiškios metodologinės pozicijos. A. Lozuraitio knyga rodo, kokia vaisinga yra filosofijos istorijos tyrimo marksistinė metodologija, kai ją naudojami patyręs teoretikas, turintis aštrų analitinį žvilgsnį ir sugebantis nuosekliai laikytis pasirinkto tyrimo metodo. Kaip tik meistriškai taikoma marksistinė metodologija A. Lozuraitiui iš tiesų naujoje šviesoje parodyti tai, kas, atrodo, yra visiškai aišku, neproblematiška ir net chrestomatiškai nuobodoka. Jau pirmuosiuose knygos puslapiuose išryškėja atidus, atsargus ir rūpestingas žvilgsnis tyrinėtojo, kuris, tarsi muziejininkas, rankose laikydamas trapų indą — ateivį iš gilios praeities, — nuo jo nuvalo istorijos apnašas ir atidengia pirmą pradžią jo buvimą, tą, kurį jam suteikė kūrėjo rankos. Restauruodamas antikos mintį, A. Lozuraitis ven-

gia primityvaus teleologizmo: graikų filosofija jam nėra tai, kas „dar netobula“, kas „dar primityvu“, kas neišsivystę, nepasiekę tam tikros absoliučios teleologinės būsenos. A. Lozuraitis laikosi požiūrio, kurį pirmasis aiškiai išreiškė K. Marksas: kiekviena filosofija yra savo laiko ir savo socialinių sąlygų produktas, todėl ji tiksliai ir adekvačiai pasako viską, kas tuo metu yra objektyviai būtina ir objektyviai teisinga. Štai kodėl A. Lozuraitiui pavyksta išvengti „vėliau gyvenančiojo ir daugiau zinančiojo pasipūtimo“, o sykiu ir tokio požiūrio (sub specie aeterni) naivumo. Kita vertus, jis vengia ir graikų filosofijos modernizavimo, kartu suvokdamas, kad šią filosofiją restauruoti visiškai adekvačiai ir parodyti tokią, kokia ji „buvo iš tikrųjų“, taip pat yra labai nelengvas, galbūt iš principo nerealizuojamas dalykas: juk tyrinėtojas negali niekur pabėgti iš dabarties, persikūnyti į senovės graiką arba kongenialumo ekstazėje (kaip svajoto romantikai) susiliesti su Heraklito ar Sokrato siela ir tiesiogiai pasinerti į graikiškojo filosofavimo stichiją. Maždaug tokią metodologinę nuostatą A. Lozuraitis formuluoja knygos įžangoje ir pirmuosiuose dvejuose jos skyriuose bei nuosekliai ją taiko konkrečių mąstytojų idėjų ir filosofijų analizėje. Didžiausia knygos teigiamybė aš laikyčiau jos vientisumą ir nuoseklumą. Autorius nesistengia smulkiai papasakoti žymiausių antikos mąstytojų filosofinių pažiūrų, bet išryškina vieną bendrą tendenciją, persmelkiančią visą antikos filosofiją nuo pradžios iki pabaigos. Kadangi ši tendencija išryškinama fundamentinės problemos (teorinės ir praktinės orientacijų sandūros) rėmuose, autoriui pavyksta užčiuopti tai, kas specifiška ir esminga antikiniam mąstymui, kas daro jį savitą ir nepakartojamą, palyginti su vėlesniaisiais Vakarų filosofijos vystymosi etapais. Tačiau šios bendros tendencijos akcentavimas ne tik nenutrina atskirų mąstytojų savitumo, bet priešingai, padeda ypač gerai išryškinti atskiro mąstytojo vietą senovės graikų filosofijoje. Su tuo yra susijęs kitas knygos privalumas: A. Lozuraitiui graikų filosofija — ne senienų rinkinys, eksponuojamas istorijos muziejuje, bet organiškasis ir dėsningasis procesas, daugeliu atžvilgių nulėmęs tolesnę Vakarų filosofijos raidą, taigi netiesiogiai veikęs ir dabartinės filosofijos būklę.

Atskirai norėtųsi tarti keletą žodžių apie knygos kalbą, o sykiu — apie mūsų filosofinę kalbą apskritai. Netikusi rašinių kalba —

sena mūsų bėda, kurios mums vis dar nepavyksta atsikratyti. Retai tenka skaityti lietuvių kalba ir lietuvių autoriaus parašytą filosofinį tekstą, kuris ne tik būtų solidus dalykinio požiūriu, bet teiktų ir estetinį pasitenkinimą kaip tam tikras literatūrinis žanras. Pas mus apskritai įsigalėjusi nuomonė, kad filosofas gali rašyti bet kaip, kad tik būtų parašyta teisingai, rimtai ir mokliškai. Neretai manoma, kad filosofinio teksto nuobodumas yra tiesiogiai proporcingas jo mokliškumui, todėl stengiamasi rašyti kuo sudėtingiau, vartojant kuo daugiau tarptautinių terminų ir painingiausių gramatinių konstrukcijų. Gelžbetoninė rimitis ir pseudomokslinis žargonas, deja, dažnai yra filosofo švarios sąžinės ir profesinio išdidumo palydovai. Neatsakingas požiūris į filosofinio teksto kalbą dažnai pateisinamas tuo, kad esą lietuvių filosofinė kalba apskritai yra skurdi, neišvystyta, trūksta savų terminų, žodžių, Lietuvos filosofija vis dar raivosi vystyklusose ir dievai žino, kada jai pavyks atsistoti ant kojų. Tačiau atskiros, pastaruoju metu pasirodžiusios, knygos rodo visiškai ką kita. Priminsiu tik „Grožio kontūrus“², kur pateikti dalykinio požiūriu labai solidūs ir sunkūs tekstai. Bet kaip gražiai ir organiškai jie skamba lietuvių kalba. Tad galbūt dėl mūsų filosofinės kalbos bėdų kalta ne lietuvių kalba, o mes patys, filosofai, kalbos kultūros vargus atidavę kalbininkams, o patys nusiplovę rankas. A. Lozuraičio knyga — taip pat graži išimtis. Ji parašyta paprasta, aiškia, lakoniška, žodžiu, puikia lietuvių kalba. Dėl to ji neprarado nei savo aukšto teorinio lygio, nei rimumo, mokslinio solidumo. Ją malonu skaityti jau vien dėl to, kad pats tekstas yra literatūriškai patrauklus ir lengvai suprantamas. Tačiau aišku ir tai, kad didelė rašymo kultūra priklauso nuo didelės mąstymo kultūros, o ši knyga rodo, jog A. Lozuraičiui netrūksta ir pastarosios. Tad čia ir norėtųsi parekomenduoti mūsų filosofams, ypač jauniems, iš šios knygos pasimokyti ne tik filosofinio mąstymo, bet ir filosofinio teksto rašymo kultūros.

Recenzijos pabaigoje įprasta atskleisti aptariamąs knygos trūkumus, pareikšti pageidavimus bei palinkėjimus autoriui. Aišku, nėra ir, matyt, negali būti knygos be trūkumų, dėl to recenzentas visada ko nors pasigenda, kas nors jam nepatinka, ko nors

per daug, o ko nors — per mažai. Tačiau neretai knygos trūkumai yra ne kas kita, kaip recenzento pageidavimų, jo nuomonės ar įsitikinimų, jo simpatijų ir antipatijų projekcija į recenzuojamą tekstą, bet ne paties teksto trūkumai. A. Lozuraičio knygoje taip pat kai kas gali daug kam nepatikti: gali pasirodyti nepriimtini atskiri antikinės filosofijos ir senovės Graikijos, kaip kultūrinės-istorinės visumos, vertinimai, gali pasirodyti pernelyg įkyrus ir abejotinas, vietomis į paviršių prasimušantis filosofinės ideybės sociologizavimas ir redukavimas, galima būtų reikalauti šiek tiek aiškesnio teorinio ir praktinio žmogaus sąlyčių su pasauliu skyrimo bei apibrėžimo, galima suabejoti dar kai kuo, tačiau aš drįsčiau teigti, jog paties autoriaus keliamų uždavinių bei pasirinktos metodologinės pozicijos rėmuose knyga „Tiesa ir vertybė“ trūkumų neturi. Tarybų Lietuvos filosofinė literatūra pasipildė vertyningu, originaliu ir įdomiu antikos filosofijos tyrinėjimu. Likdama ištikima filosofijos tiesai, A. Lozuraičio knyga yra ir jos vertybė.

A. Šliogeris

NEMARKSISTINIŲ SĄMONĖS KONCEPCIJŲ KRITIKA

1980 m. lapkričio 24—25 dienomis Vilniuje įvyko respublikinė mokslinė konferencija „Dabartinės buržuazinės filosofijos sąmonės koncepcijų kritika“, surengta LTSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto bei TSRS Filosofų draugijos Lietuvos skyriaus Jaunųjų filosofų sekcijos. (Beje, tai jau antroji mokslinė konferencija, organizuota Jaunųjų filosofų sekcijos iniciatyva. Pirmoji įvyko 1980 metų gegužės 16 d.) Pranešimus skaitė 7 Vilniaus jaunieji filosofai, taip pat svečiai iš Rygos, Maskvos ir Rostovo prie Dono.

Įžanginiame žodyje doc. B. Kuzmickas pažymėjo, kad sąmonės filosofinės problemos yra sritis, kur kryžiuojasi įvairios buržuazinės filosofijos kryptys. Jų problemų marksistinė kritika yra aktualus idėjinis bei teorinis tarybinių filosofų uždavinys.

Prof. N. Moitrošilova (Maskva) įžanginiame pranešime „Grynosios sąmonės problema fenomenologijoje“ išdėstė pagrindinius

² Grožio kontūrai. Iš XX amžiaus užsienio estetikos.— V., 1980.

¹ Zr. Visuomenės mokslų teoriniai metodologiniai klausimai. Tarpinstitutinės jaunųjų mokslininkų konferencijos (1980.V.16) pranešimų tezės.— V., 1980.